

ВИКЛИКИ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

УДК 321.7.

Авксентьєва Т. Г.
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ІНФОРМАЦІЙНА ЕПОХА: СУСПІЛЬНІ ЗМІНИ, ВИКЛИКИ

Сучасний стан розвитку суспільства розглядається в контексті змін пов'язаних із настанням інформаційної епохи. Оцінка цих змін та пошук відповідей на виклики багато в чому залежить від розуміння змісту та визначення аксіологічних смислів трансформацій. У статті розглядаються різні підходи до розуміння інформаційної епохи. Визначається, що набуття стабільності можливо за умов посилення таких векторів трансформацій як соціальний мутуалізм, використання синергетичного підходу та пріоритету гуманістичних складових в аксіології розвитку.

Ключові слова: інформаційна епоха, трансформації, влада, соціальний мутуалізм, синергія.

Авксентьєва Т. Г.

ИНФОРМАЦИОННАЯ ЭПОХА: ОБЩЕСТВЕННЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ, ВЫЗОВЫ

Современное состояние развития общества рассматривается в контексте изменений, связанных с наступлением информационной эпохи. Оценка этих изменений и поиск ответов на вызовы во многом зависит от понимания содержания и определения аксиологических смыслов трансформаций. В статье рассматриваются разные подходы к пониманию информационной эпохи. Определяется, что обретение стабильности возможно в условиях усиления таких векторов трансформаций как социальный мутуализм, использование синергетического подхода и приоритета гуманистических составляющих в аксиологии развития.

Ключевые слова: информационная эпоха, трансформации, власть, социальный мутуализм, синергия.

Avksent'eva T.

INFORMATION EPOCH: SOCIETY'S CHANGES, CHALLENGES

Modern condition of development of society is considered in the context of changes, connected to approach of the information epoch. Estimation of such changes and search for answers on challenges depends on understanding of the contents and definition of the axiological points of transformations. Different approaches to understanding of information epoch are considered in this article. Acquisition of stability is possible in conditions of intensification of transformation vectors like social mutualism, use of synergetic approach and priority of humanistic components in axiology of development.

Key words: information epoch, transformations, power, social mutualism, synergy.

Настання інформаційної епохи оцінюється дослідниками у різних векторах. Перший підкреслює революційність змін, характеризує новий етап розвитку суспільства як прояв „лінійної картини світу”, наголошує на його неминучості, позитивності та прогресивності. Світ змінюється скоріше під

тиском новітніх технологій, ніж під впливом законів соціального розвитку. Пріоритетна позиція технологічного детермінізму підводить суспільство до думки, що самодостатність технологічного розвитку виводить його вплив на суспільне життя з-під нашого контролю. Відповідно глобальне інформаційне суспільство буде невпинно просуватися до найвищого ступеня розвитку. У межах цього вектору розуміння нової епохи

окреслюються основні критерії та параметри як перехідного, так і кінцевого стану. Формується парадигма розуміння суспільно-політичної стабільності та якісного змісту влади, концентрованим вираженням якої є прихильність до ліберально-демократичних настанов суспільного розвитку. Слід зазначити, що подібний концептуальний погляд є відбиттям не лише світоглядних настанов дослідників, а й певних суспільних очікувань. Проголошення нової технологічної/інформаційної революції, що стала природним продовженням попередніх революцій – аграрної, індустріальної, – не лише є підтвердженням значних суспільних змін, а й має відповідний політичний та ідеологічний підтекст. Що впадає в око, так це їхня неминучість та незворотність. Водночас змінюється наше ставлення до цих змін: ми змушені визнавати необхідність адаптації до них, сприймати себе як пасивних користувачів, на відміну від творців і розподільовачів нових технологій.

Революційний характер нової епохи зумовлює нові критерії формування суспільної ієрархії як на локальному, так і глобальному рівні. Причому поняттєве закріплення визначеного аксіологічного змісту нової епохи сприяє закріпленню у суспільній свідомості природності та певної „легітимності” нових пріоритетних ознак суспільної ієрархії. Це виявляється у термінологічних і поняттєвих знахідках сучасних дослідників, які вказують на „цифровий розрив” (М. Кастельс), поділ на „швидких” і „повільних” (Е. Тоффлер), на країни-лідери та країни-периферії тощо.

Поняття про революційність інформаційної епохи певним чином виправдовує формування нових/старих суспільних ієрархій. Зміна ціннісної парадигми, згідно з якою основою економічних і суспільних відносин вже не є матеріальні цінності, а знання та інформація стають головною силою виробництва та влади, людської діяльності у всіх векторах, виконує важливу методологічну функцію не лише у когнітивному, а й у праксіологічному плані. Техніко-технологічний детермінізм і віра у його невблаганність властиві цьому підходу до розуміння інформаційної епохи, набувають якогось провіденціального змісту, здатного адаптувати у суспільній свідомості будь-які чудернацькі візерунки „нової реальності” та водночас доводити неминучість соціальних витрат. За такого методологічного підходу, як ми бачимо, спрацьовує схема зміни парадигми суспіль-

ного розвитку, яка на межі Середньовіччя та Нового часу відтворилася у заміні християнської віри на суспільному рівні у Бога-творця на нового бога, яким стає держава та право. Релігія та церква остаточно перетворилися тоді на суто особисту справу. Західноєвропейська цивілізація, не відкидаючи християнства, виробила для себе нові цінності: у суспільній свідомості місце релігійних догм зайняли ідеї природного права. В економічному плані отримання прибутку стає принциповою ціннісною настановою, на обслуговування якої працюють суспільні ієрархії, держава, право та вся конфігурація владних відносин. На попередніх етапах розвитку суспільства економічна домінація та отримання прибутку доповнювали та підкріплювали суспільні ієрархії та в економічному плані відтіняли статусні позиції влади-примусу. На новому етапі влада та її виміри – суспільні ієрархії, держава, право – працюють на закріплення певної моделі розподілу отримання прибутку.

На інформаційному етапі знання та інформація стають пріоритетними силами розвитку суспільства. Саме вони тепер розглядаються як основний важіль конструювання владних відносин. Інформаційне суспільство позиціонується як світ, „позбавлений ваги”, світ інформаційних технологій, постіндустріальний світ, або суспільство сфери послуг. Проголошується, що нове суспільство вільне від непотрібної влади. Характеристиками нової якості стають зростання можливостей людини, в минулому нібито залишається експертний контроль над інформацією, тому що людина має доступ до всієї потрібної їй інформації без посередників і дозволу влади, індивіди можуть реалізувати творчий потенціал поза межами потенційних політичних та соціальних угруповань і, відповідно, створюються ускладнення для побудови ієрархічних структур. Інформаційне суспільство розглядається його adeptами як таке, що ґрунтуватиметься на міжособистісних стосунках, а не на відносинах власності. Відбуватиметься зміна пріоритету парадигми „hard power” на „soft power”. Тобто „hard power” – фізичний та економічний примус обмежується у своїх можливостях і в умовах „плинної сучасності” (З. Бауман) на перший план виходить „soft power” як сила спокуси, що надихає наслідувати її власнику. Протиставлення „твердої” та „м’якої” сили увійшло до розуміння політичної сфери з суспільного життя, відносно якого характеризувався

перехід від „суспільства виробників” до „суспільства конс’юмеризму” або „суспільства споживачів”. Цей перехід означився у середині минулого століття та йде і досі. Влада за умов цього переходу від нормативної регуляції, коли домінує норма, якій необхідно підкорятися, або будуть застосовані санкції покарання, йде до спокуси. Традиційні технології примусу або мімікрують під потреби спокусливих форм отримання задоволення, або підміняються спокусою. За таких умов влада з реальної площини фізичного та економічного примусу більшою мірою лине до комунікативно-образного втілення, інакше кажучи, стає пріоритетно владою образів та комунікацій. Саме тому боротьба за владу постає в інформаційну епоху як боротьба культурних кодів та комунікаційних схематизмів (Н. Луман).

Дослідники тенденцій нової епохи визначають, що для гармонізації буття світової спільноти необхідні зміни соціально-економічного, політичного та духовного плану. Тобто інформаційний революційний поштовх корегується з відповідними змінами революційного характеру в інших сферах. Саме двадцяте століття стало історичним простором для поширення та певного розмивання бренду „революція”, проголошуючи революційність змін у різних сферах: „революція споживання”, „освітня революція”, „молодіжна революція”, „культурна революція”, „антитоталітарна революція”, „сексуальна революція”, „революція цін”, „науково-технічна революція”, „революція менеджерів”, „інформаційна революція” тощо. Революція (від лат. *revolutio* – переворот) визначається як докорінне якісне змінення, скачкоподібний перехід від одного якісного стану до іншого, від старого до нового, як одна з закономірностей розвитку явищ природи, суспільства або пізнання. Революція також розглядається як переворот у житті суспільства, що призводить до ліквідації віджилого суспільного устрою та створенню нового, більш прогресивного [1, с.293-294].

Революція також трактується як переворот у сфері світогляду, науки, мистецтва, моди. Безумовно, впливовим є визначення революції у її протилежності – еволюції як раптове насильницьке змінення існуючого соціально-політичного устрою на відміну від його поступового змінення [2, с.389]. У XX столітті перехід від розуміння революції лише стосовно перетворень у суспільстві під впливом політичних сил (відповідно англійська, французька революції), або як

істотних економічних змін (аграрна, індустріальна революція) до більш широкого його тлумачення, що намітився ще у XIX ст., був остаточно закріплений. Революція, таким чином, як поняття стає не лише означенням певних хронологічно-історичних та структурних змін у суспільстві, а набуває ідеологічного і, навіть, методологічного змісту у сфері пізнання та стає підґрунтям для обумовлення творчого перепланування реальності. Вона сприймається як план дій, як виправдання неминучої жорсткості, що завжди супроводжує прогрес. Зміни такої якості (революційної) підсилюють раціональний вектор розвитку західноєвропейського цивілізаційного проекту, що абсолютизує розум, творчі людські сили та впевненість у невблаганності сил прогресу. Відповідно розширене розуміння революції виконує роль своєрідної ідеології мобілізації, аксіологічного закріплення у суспільній свідомості певних означених ціннісних життєвих смислів і навіть стає важливим для новітньої історії міфом.

Поняття інформаційної революції, як уже було зазначено, використовується прибічниками позитивно-прогресивного сприйняття інформаційного суспільства як інструмент для закріплення певного змісту суспільних відносин та нової якості соціальної структури, що ґрунтується на пріоритетові знань та інформаційно-комунікативних технологій. Інший вектор розуміння особливостей нової епохи може бути охарактеризований якщо не як скептичний, то, мабуть, критичний. Слід зазначити, що у міру накопичення кількісних нововведень інформаційної епохи та їх відбиття у якісних показниках змінюється домінанта сприйняття дослідниками нового етапу у розвитку людства: з позитивно-ейфорійного на критично-аналітичне. У межах цього підходу ставлення науковців варіюється від повного заперечення революційності інформаційних змін у їхньому впливі на сутнісні засади життя суспільства до загрозливих застережень деяких можливих негативних наслідків інформаційних новацій у майбутньому. У будь-якому разі ці науковці закликають критично осмислювати виклики нової епохи та випрацьовувати ефективні заходи для адаптації під вимоги техніко-технологічного прогресу, здійснюючи при цьому кореляцію всього комплексу трансформацій, що природно переживає суспільство на сучасному етапі розвитку глобалізованого світу. Перший напрямок (скептичний) не заперечує, що зовнішні форми життя людей

змінюються під впливом ІКТ (інформаційно-комунікативних технологій), однак багато соціальних схем (особливо розподілу добробуту, володарювання, принципової моделі побудови соціальних ієрархій) залишаються незмінними. Можна стверджувати, що зовнішня форма людської діяльності змінилась, однак її сутність залишилась такою самою, як і раніше. Тобто демонструється наявна сталість змісту людської діяльності і водночас зміна її форми, засади соціально-економічних систем лівової частки країн світу, механізми політики і влади, мотивація поведінки громадян, засади ідентичності, ціннісні вподобання та пріоритети великою мірою є такими, як і в індустріальну епоху.

Другий напрямок наголошує на необхідності досконалого критично-аналітичного підходу до розуміння інформаційної епохи. Цей погляд ґрунтується на визнанні новітніх тенденцій у різних сферах життя, однак пріоритетний інтерес дослідників фокусується саме на якості суспільного життя як у локальних, так і глобальних вимірах, на умовах, в яких розвивається конкретно означена спільнота. На цьому тлі особливого значення набувають відповідно аксіологічні змісти, які обирає суспільство. У цьому напрямку аналізують інформаційну епоху такі авторитетні дослідники, як М. Кастельс, Е. Тоффлер, Дж. Нейсбіт, Т. Фрідман та інші, хто замислюється над проблемою розмаїття суспільних форм, які під впливом процесів інформатизації та глобалізації залучаються до єдиного універсального за техніко-технологічними показниками простору. Тобто виникає дилема партикулярного та універсального (приватного та загального). І техніко-технологічний розвиток не є самодостатнім та таким, що визначає неблаганність просування світової спільноти до світлого майбутнього у обрисах, наприклад, „комп'ютопії” Й. Масуди [3]. Навпаки, прибічники критично-аналітичного підходу підкреслюють той факт, що ІКТ можуть бути „перетравлені” суспільними практиками та технологіями взаємодії відповідно до своїх потреб і настанов. Дилема кінець-кінцем вирішується не на користь того, що сприяє універсалізації, тобто не на користь ІКТ. Техніки і технології діяльності можуть бути однаковими, однак ціннісні змісти діяльності різними й, відповідно, їхнє втілення (ІКТ) та результати діяльності також будуть різними. Отже, одвічна суперечка між технологією та аксіологією діяльності людини сьогодні як ніколи вирішується на користь останньої. У

межах цього підходу не заперечується революційний характер змін інформаційної епохи, проте головна увага все ж таки акцентована на викликах як окремим суспільствам, так і світовій спільноті в цілому. У контексті аксіологічних смислів з'являється простір для інтересу до проблеми людини, особистості у сучасному світі. Пошуки ефективних відповідей на виклики інформаційно-комунікативних навантажень, таким чином, розгортаються у поєднанні людини і суспільства, локального і глобального, індивідуального і співсуспільного. Причому саме цей ракурс дослідження, на нашу думку, дозволяє поставити у центр дослідницького пошуку саме людину.

Роль індивіда, його відповідальність зростає разом із можливостями для самовиразу. Разом із цим підвищилось значення міжособистісних стосунків у сенсі соціальної взаємодії, спрямованої на підтримання спільних ідентичностей. Співпраця всіх суспільних агентів має велике значення для стабільності в інформаційну епоху [4, с.40-41].

Проблеми політичної індивідуалізації* як важливого виміру політики нової доби розглядали такі автори, як Дж. Нейсбіт і Ч. Ледбітер. Дж. Нейсбіт визначає, що тенденції децентралізації та регіоналізації, що мають підґрунтям політичну індивідуалізацію, підсилюються. Їхній зміст полягає у тому, що старі стратегії розвитку, засновані на задоволенні інтересів влади (певних її центрів) поступаються новим, що зорієнтовані у першу чергу на задоволення інтересів громадян, індивідуальні зусилля взаємодії яких інтенсивно утворюють нові осередки влади, локально дифузного кшталту [5, с.164-165]. На думку Ч. Ледбітера, втілення утопічної ідеї самоврядування набуває в інформаційну епоху визначального характеру [6, с. 224]. Це стає можливим завдяки доступу громадян до інформації, яка раніше була доступною лише урядовим структурам. Крім того, люди, завдяки новим ІКТ, отримують можливості самі вирішувати питання без регулятивного втручання держави. Більша частина зацікавлених людей може приєднуватись до вирішення тих чи інших питань, бо інтернет не лише пов'язує багатьох без часових і просторових обмежень, а і значно скорочує фінансові та матеріальні витрати на поєднання спільних

* Індивідуалізація відбувається тоді, коли індивідуалізований соціальний діяч є головним суб'єктом суспільної взаємодії.

зусиль та організаційні потреби. Отже, поряд із політичним індивідуалізмом, коли зростає індивідуальна відповідальність та налаштування на відповідні інтереси, формуються умови для нових форм політичного колективізму: від груп тиску до мереж взаємодопомоги.

Змістовною складовою зазначеного колективізму є те, що інформація поширюється як дар, а не товар, індивіди отримують те, що їм потрібно, а не лише те, що вони можуть собі дозволити. В економіці дарів, яка протистоїть капіталістичному принципу отримання прибутку, утворюються нові виміри соціальних відносин, де ознаками соціального визнання вже не є володіння матеріальною власністю, а знаннями, інформацією. Причому змінюється зміст володіння з мети отримання прибутку на отримання визнання, індивідуального творчого внеску у суспільні проекти, тобто своєрідний соціальний мутуалізм (від англ. *mutuus* – взаємний, тривале взаємокорисне співмешкання двох організмів різних видів, одна з форм симбіозу). Соціальний мутуалізм як форма соціальної взаємодії передбачає взаємодопомогу, за якої кожна з сторін приносить користь одній. Такий стан побудований на соціальному визнанні місця людини у ієрархії, що будується у межах спільнот. Таким чином, в інформаційну епоху, з одного боку, розширюються можливості для індивідуалізації соціального простору, а з іншого – ефективно просування людства до більш соціально комфортного життя неможливе без громадянського суспільства, без визначення спільних цілей та шляхів їхнього досягнення. Ми бачимо, що проблема позитивної та негативної свободи, авторитарних та демократичних технік соціальної взаємодії, індивідуалізації та комунітаризації (або ж мутуалізації) під знаком нових форм колективізму є різними аспектами одного феномена сучасного життя: з одного боку, усамітнення людини, з іншого – взаємозалежність та прозорість особистісних автономних просторів, тобто амбівалентність буття людини в світі.

Серед стратегій досягнення суспільної стабільності у цьому плані можна визначити як мінімум три „чисті” типи: пріоритет індивідуалізації за рахунок позитивної свободи та будь-якого спільного групового; стратегія поновлення диктату загального над будь-яким приватним (що відповідатиме тотальній моделі стабільності); стратегія гармонізації індивідуального і колективного на засадах принципу соціального мутуалі-

му. На нашу думку, перші дві стратегії мають у разі абсолютизації негативні наслідки. Ідеологічними втіленнями цих методологічних підходів конструювання соціальної взаємодії були у минулому столітті лібералізм і комунізм. Ці ідеології визначали основний зміст боротьби проектів суспільного життя для значної частки населення Землі та знаменували радикальні позиції щодо організації суспільних практик. Сьогодні вже не лише комунізм (та різновиди стратегії домінування будь-якого цілого над часткою) піддані ніщівній критиці, все більшою мірою скептичним оцінкам піддається й ліберальний погляд на суспільство, індивіда, державу. Мабуть, це викликано й тим, що інформаційна епоха все більше спрямовує людей на те, щоб піднятися над поглядом очікування швидких (та й, відповідно, швидкоплинних) користостей „тут і зараз”, які частіше мають суто матеріальний вимір, й подивитись на перспективи світового розвитку, відчутти завдяки у тому числі комунікативним можливостям як індивідуальне пов'язане з іншим індивідуальним і з усім світом. Епоха постматеріальних цінностей, як часто сьогодні визначають інформаційну епоху (приміром, Рональд Інглеарт), руйнує не лише тотальні стратегії стабільності, а й викликає питання до світоглядних позицій, які індивідуалізм ставлять винятково на перший план. Взаєморозуміння, наявність спільних норм і соціальних інститутів, навіть традицій є важливим чинником того, що індивідуалізація не призведе до руйнації будь-яких проектів загального добробуту та регресу у вимірах варваризації та атомізації суспільного буття. Повага до цінностей, інтересів та потреб інших людей, а отже, їхня взаємозалежність є необхідною умовою подолання негативних тенденцій індивідуалізації. Отже, свобода індивіда в інформаційну епоху має не лише індивідуальний вимір і зосереджується на негативному сенсі (як свобода „від”), а й зростатиме, на нашу думку, вимір, пов'язаний із досягненням спільних цілей і з відчуттям співсуспільної користі. Цей вимір експлікує свободу як здатність людини зрозуміти себе через розуміння іншого. Соціальний мутуалізм, як метод взаємодії у суспільному просторі надає можливості реалізації класичного принципу, за яким свобода кожного є запорукою свободи всіх.

Соціальний мутуалізм, на нашу думку, є важливою складовою синергії як певного типу соціальної взаємодії. Дійсно, синергія

(грец. synergia – співробітництво, сприяння) передбачає спільну дію, спільну працю в усіх сферах людської діяльності як основу спільності. Синергія являє собою навіть незаплановану і не усвідомлювану в якості такої співпрацю індивідів, які переслідують власні цілі, але діють при цьому в одному напрямку, тобто як соціальна група. На нашу думку, саме синергетичний підхід до соціального інжинірингу в інформаційну епоху може надати можливості для запобігання негативним тенденціям та викликам сучасності та стати основою для того, щоби нові форми соціального буття набули нового змісту та сприяли гармонізації між аксіологією та технологією діяльності людини.

Третьою складовою соціального інжинірингу (поряд із соціальним мутуалізмом і синергією), а саме він є, на нашу думку, стрижнем політики як такої (у будь-яку епоху, починаючи з античності, коли політика за умов грецького полісу розглядалась як мистецтво управління спільними

справами) виявляється ренесанс гуманістичного сприйняття людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Социологический энциклопедический словарь. На русском, англ., немецком, французском и чешском языках. Ред.- координатор академик РАН Г.В. Осипов. – М.: Изд. группа ИНФРА-М – НОРМА, 1998. – 488 с.
2. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 576 с.
3. Masuda Y. The information society as Postindustrial Society /Y. Masuda. – Washington: World Future Society, 1983. – 171 p.
4. Dizart W.P. The Coming information Age: An Overview of Technology, Economics, and Politics / W.P. Dizart. – New York: Longman, 1982. – 213 p.
5. Нейсбит Дж. Мегатренды / Дж. Нейсбит. – М.: 000 Изд-во АСТ: ЗАО НПП Ермак, 2003. – 380 с.
6. Leadbeater Ch. Living on Thin Air: The new Economy / Ch. Leadbeater. – London: Penguin Books Ltd., 2000. – 288 p.

УДК 321(438) 1989/2014: 141.113

Рябой Ю.О.

Миколаївська філія Європейського Університету

ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ КОНКУРЕНЦІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Польська політична система пройшла суттєвий шлях політичної трансформації. Починаючи з 1989 р. Польща офіційно утвердилась як демократична держава. В цих умовах трансформація політичної системи характеризувалась розбудовою інституцій, які стали новими політичними суб'єктами. В середині 90-х років ХХ ст. у Польщі закріпилася багатополісна політична система, в якій в режимі „динамічної рівноваги” діють кілька приблизно рівних загальнонаціональних політичних гравців. Подальші зміни політичного життя польської держави вплинули на становлення політичного плюралізму як системи конкурентних відносин політичного життя суспільства.

Ключові слова: політичний транзит, конституційна реформа, політична система.

© Рябой Ю.О., 2015